

26.ročník Letnej školy prekladu v Budmericiach

Domov slovenských spisovateľov v Budmericiach privítal v dňoch 22. až 24. septembra 2004 účastníkov 26. ročníka seminára Letnej školy prekladu, ktorý už tradične organizovali výbory prekladateľských sekcií Literárneho fondu spolu s oboma spoločnosťami slovenských prekladateľov (Slovenský spolok prekladateľov umeleckej literatúry a Slovenský spolok prekladateľov odbornej literatúry). Tohtoročné stretnutie prekladateľov sa nieslo v duchu témy Cieľový verzus východiskový jazyk. Celkovo odznelo 14 prednášok, ktoré charakterizovala vysoká kvalita, o čom svedčili aj dlhotrvajúce živé a podnetné diskusie.

Seminár sa začal obsiahlou prednáškou Alojza Keníža (FiF UK, Bratislava) na tému Súmerateľnosť verzus adekvátnosť, východiskový a cieľový text. Prednášajúci v nej nadviazal na príspevok docentky Rakšányiovej s názvom Originál – imperatív, ktorý vyšiel v zborníku z 24. letnej školy prekladu v roku 2002. Zosumarizoval súčasnú úroveň pôvodných textov i prekladov, pričom kriticky hodnotil „sivú“ literatúru Európskej únie, normy, firemné i súkromno-firemné dokumenty a v neposlednom rade aj korešpondenciu týchto firiem.

Príspevok Mateja Považaja (JÚLŠ SAV) sa zameril na problematiku Jazyková kultúra a Krátky slovník slovenského jazyka, ktorú uviedol stručným prehľadom chápania pojmu jazyková kultúra v slovenskej lingvistiky – 1. vypracovanosť jazyka, 2. cieľavedomá starostlivosť o cibrenie jazyka, 3. úroveň písomného a ústneho dorozumievania, 4. jazyková výchova. Podľa prednášateľa je základným predpokladom zabezpečenia vysokej úrovne jazykovej kultúry celkový stav jazyka z hľadiska jeho možností a schopností plniť spoločenské aj individuálne komunikačné potreby, poznanie jazykovej normy a jej zachytenie v normatívnych príručkách, v našom prípade v Pravidlách slovenského pravopisu (3. vydanie z r. 2000) a Krátkom slovníku slovenského jazyka (KSSJ – 4. vydanie z r. 2003). Autor spomenul dva diametrálne odlišné pohľady lingvistických kruhov, pracovníkov kultúry, novinárov, publicistov a učiteľov, ktorí sú buď so stavom jazyka spokojní, alebo ho kritizujú. Matej Považaj však upozornil, že kritici často nesprávne stotožňujú rečový úzus s jazykovou normou, čo sa prejavuje aj v prekladovej literatúre, v ktorej sa nie vždy dodržiavajú zásady jazykovej kultúry – ide napríklad o nekritické preberanie slov z češtiny a angličtiny (come back, evaluácia) alebo prenikanie cudzieho gramatického modelu (neskloňovanie názvov IKEA, BILLA, euro). Svoj príspevok zakončil odporúčaním posledného vydania KSSJ pre jeho hodnotenie slov z hľadiska spisovnosti (kvalifikátory vhodnejšie, správne) a prísľubom vydania Slovníka súčasného slovenského jazyka, ktorého prvý zväzok sa práve dokončuje.

Posledný príspevok úvodného bloku predniesol Viktor Krupa (Kabinet orientalistiky SAV). Jeho prednáška Štruktúrna neekvivalentnosť jazykov a problémy s prekladaním bola ladená viac teoreticky, no objavili sa v nej aj príklady z rôznych jazykov i jazykových kombinácií. V. Krupa načrtol prekladové problémy vyplývajúce z lingvistickej a štruktúrnej vzdialenosti dvoch kódov, pričom sa zameril na porovnanie slovenčiny s angličtinou, japončinou, indonézštinou a ďalšími exotickými jazykmi. V tejto súvislosti upozornil na známe i málo frekventované prekladové problémy dané kultúrnou vzdialenosťou východiskového a cieľového jazyka (prekladanie pasíva, ekvivalenciu príbuzenských termínov, zmeny slovosledu v dôsledku gramatikalizovanej zdvorilosti v japončine atď., ako aj prekódovanie kľúčových biblických obrazov do natoľko odlišných kultúr, aké reprezentujú polynézske jazyky).

Prvý večer venovali organizátori besede s laureátmi Ceny Mateja Bela za rok 2003: Edite Chrenkovej, ktorá získala cenu za Príručný slovensko-maďarský slovník, a Jurajovi Šebestovi, ktorého Literárny fond ocenil za preklad odbornej publikácie Tri cesty ku kvantovej teórii gravitácie od amerického fyzika Leeho Smolina.

Ďalší deň prednášok otvoril Jozef Mlacek (FiF UK), ktorý zhrnul prínos textovej lingvistiky pre translatologickú teóriu a prax. Postupne sa venoval pojmu text a jeho rôznym chápaniam – text ako produkt, proces, súborné dielo jedného autora atď., jednotlivým formám intertextuality od alúzie až

po citát a tiež štruktúrovanosti textu z gramatického, vecného i ilokučného hľadiska. J. Mlacek napokon vyzdvihol dôležitosť vedomostí z textovej lingvistiky pre prácu prekladateľa aj z hľadiska komparácie východiskového a cieľového jazyka.

Prednáška Ladislava Šimona (FiF UP Prešov) O starnutí jazyka prekladov si kládla za cieľ uvažovať nad príčinami zastarávania prekladov. Autor si položil otázku, čo vlastne starne – jazyk, preklad alebo jeho interpretácia? Podotkol, že proces starnutia sa vyhýba iba tzv. kanonizovaným textom, a to aj v prípade ich subštandardných prekladov. Ako jeden z dôvodov starnutia prekladového textu uviedol jazyk, keďže proces prekódovania istého obsahu vždy zohľadňuje súčasný jazyk a súčasného čitateľa. L. Šimon sa zaoberal aj problematikou dôležitosti či zbytočnosti generačných alebo viacnásobných prekladov umeleckých diel. S prednášajúcim v diskusii polemizoval Ján Vilikovský, podľa ktorého dôvodom starnutia nie je jazyk, ale zvolená interpretácia prekladateľa. Edita Chrenková pripomenula, že procesu starnutia podliehajú aj slovníky a v neposlednom rade aj prekladatelia.

Na L. Šimona nadviazal Ján Vilikovský (FiF UMB Banská Bystrica) problematikou invariantu v príspevku Jazyk 1, jazyk 2 a invariant, pričom zmapoval predovšetkým históriu teoretického myslenia popovičovskej školy a jej kritikov, keďže pojem invariantu tvorí najdôležitejšiu súčasť jeho teórie. Prednášajúci prezentoval viacero chápaní tohto termínu: invariant ako pravý význam textu, ktorý sa transponuje do cieľového jazyka; invariant ako invariantné jadro, ktoré tvoria stále, nemeniteľné sémantické prvky. J. Vilikovský zaradil k invariantom aj rým a iné mimojazykové javy. Na záver zdôraznil, že preklad je skôr medzikultúrny ako medzijazykový fenomén ponúkajúci množinu interpretácií, v ktorej si každý nájde svoj vlastný invariant.

Ku „gerontológii prekladu“, ako sa vyjadril L. Šimon, pridala svoju trošku do mlyna aj Mária Kusá (FiF UK Bratislava) prednáškou Vzťah cieľového a východiskového jazyka z historického hľadiska, preklad dramatických textov. Ide o špecifický prípad transpozície, pretože pri prekladoch pre ďalšie spracovanie, či už televízne, divadelné alebo rozhlasové, dochádza k viacúrovňovej interpretácii originálu. Prednášajúca sa zamerala na viacnásobné preklady Gogoľových a Čechovových diel, ktoré s obľubou hrávali slovenské ochotnícke súbory. Zapojila sa do diskusie o príčinách starnutia prekladov, pričom zdôraznila, že fenomén starnutia podľa nej vyplýva z funkcie prekladu a nie je daný jeho vekom. Ako príklad prednášateľka použila Gacekov preklad Višňového sadu z r. 1933, ktorý nezastaral vďaka očividnej informatívnej intencii prekladateľa, keďže dielo vyšlo v rámci edície Čítanie študujúcej mládeže. Mária Kusá analyzovala aj Páričkov preklad Ženby z roku 1921, ktorý porovnala s prekladom Márie Rázusovej-Martákovej z roku 1949. Preklady sa líšia odlišnou stratégiou pri zachovávaní či naopak potláčaní pôvodných reálií. Kým Páričkova pragmatická interpretácia smeruje k univerzalizácii a naturalizácii v lexike i syntaxi, v Martákovej preklade badať zachovávanie ruskosti.

Michaela Jurovská zakončila popoludňajší blok prednášok správou o udeľovaní cien Jána Hollého za rok 2003 za umelecký preklad. Ako členka poroty zhodnotila všeobecnú úroveň prihlásených prekladov, ktorých tentoraz bolo rekordných štyridsať. Upozornila na opakujúce sa chyby – stylistické, syntaktické i redakčné, čo je dôsledkom chýbajúcej redakcie textov. V druhej časti svojho príspevku predstavila ocenené preklady, ktoré celkovo dostali jednu cenu a 7 prémie.

Na poslednú prednášku plynulo nadviazala beseda s laureátom ceny Jána Hollého – Jánom Paulínom (FiF UK Bratislava). Ocenený prekladateľ veľmi pútavo priblížil históriu príbehov Tisíc a jednej noci, ktoré pre európsky i arabský svet objavili v 19. storočí Francúzi. Ako zaujímavosť uviedol, že kompletný preklad tohto diela majú len niektoré jazyky. J. Paulíny sa, prirodzene, nevyhol ani malej sonde do prekladových problémov, s ktorými sa pri tomto diele stretol, pričom ako príklad uviedol slovné hry a takisto potrebu vysvetlenia reálií prostredníctvom rozsiahleho poznámkového aparátu.

Prvú prednášku posledného dňa predniesla Jana Rakšányiová (FiF UK) na tému Statika textu a

trhliny v preklade, v ktorej sa venovala praktickým otázkam prekladateľskej práce. Rozobrala niekoľko tzv. ilúzií o prekladateľskej práci, s ktorými sa prekladateľ stretáva u svojich klientov i okolia a ktoré na jeho prácu pôsobia deštruktívne: 1. ilúzia prirodzenosti, podľa ktorej sa prekladateľské zručnosti získavajú spolu s učením cudzieho jazyka; 2. ilúzia symetrie textov a systémov (presvedčenie, že na preklad postačí a všetky problémy vyrieši slovník); 3. ilúzia prekladateľovej slobody; 4. ilúzia ovládania jazyka. Autorka vyzvala prítomných, aby ako prekladatelia vzdelávali svojich klientov a bránili svoj štatút.

Ďalším praktickým príspevkom na tému Právne texty EÚ (východiskový a cieľový text prekladu) obohatila seminár Letnej školy prekladu Markéta Škrlantová (FiF UK). Venovala sa v ňom prezentácii korpusu textov, ktorý skúma v rámci svojej doktorandskej práce, a zároveň charakterizovala právne texty EÚ z prekladateľského hľadiska ako východiskové texty. Jej navrhovaná metóda prekladu týchto dokumentov sa opiera o Newmarkov model sémantického prekladu, keď prekladateľ pri cieľovom texte prihliada na štruktúru a štylistické osobitosti východiskového textu a teda neprenáša len význam, ale aj formu. Na konci svojej prednášky upozornila na špecifiká prekladu právnych textov ako cieľových dokumentov napríklad pri nezhode právnych systémov.

S podobnou témou, no v didaktickom duchu vystúpila Edita Gromová (FiF UKF Nitra). Svoju prednášku Vzťah východiskového a cieľového jazyka z didaktického hľadiska začala definíciami a ponímaním týchto dvoch termínov v odbornej literatúre. Zároveň naznačila zmenu chápania pojmu originálny text v dôsledku praktík Európskej únie i vplyvu východiskového jazyka na cieľový jazyk, ktorého výsledkom býva často neželateľné využívanie prvkov východiskového jazyka, tzv. prekladateľčina. Pre didaktiku prekladu prednášateľka vyvodila tieto ciele: naučiť študentov 1. vyhľadávacie postupy, 2. tvorivé postupy, 3. textové postupy, pri ktorých sa využívajú jednotlivé prekladateľské prístupy (existencia rôznych klasifikácií podľa autorov, ako sú Darbelnet, Chesterman, Catford, Nida atď.). Autorka napokon nastolila otázku zmeny vnímania východiskového textu i samotných prekladateľských procesov, keďže popri postupoch naturalizácie, kreolizácie a exotizácie na úrovni kultúrnych reálií sa dnes stretávame aj s internacionalizáciou prekladového textu, ktorú spôsobila globalizácia komunikácie, čo by sa malo odraziť aj v didaktike prekladu a teda i v práci prekladateľov.

Záverečný blok príspevkov sa začal komparatívnou štúdiou Otílie Dvoreckej Preklad pojmov v náboženskej literatúre vo francúzštine a slovenčine. Prednášateľka zdôraznila potrebu poznania náboženského kontextu pri identifikovaní konkrétneho náboženstva spomenutého v texte, čím by sa zaručil adekvátny preklad reálií a termínov, rešpektovanie náboženského kánonu a tzv. záväzných textov. Autorka poukázala na konkrétne odlišnosti medzi francúzštinou a slovenčinou pri pomenovaniach Boha v jednotlivých kresťanských rítoch, používaní veľkých písmen, mien svätých a nevynechala ani preklad prívlastkov.

Do oblasti umeleckého prekladu preniesol zhromaždených prekladateľov Milan Žitný svojím príspevkom Problematika prekladu Kafkových poviedok do slovenčiny. Uviedol ho krátkou analýzou rozporuplnej osobnosti Franza Kafku a jeho židovsko-nemeckého pôvodu. Milan Žitný ponúkol porovnanie prekladu konkrétnej poviedky do slovenčiny, češtiny a francúzštiny, pričom celkovo mal k dispozícii dva slovenské preklady (vlastný variant a preklad Perly Bžochovej). Do praktickej komparácie zaangažoval aj zúčastnených, ktorých vyzval, aby spolu s ním prečítali originál, zhodnotili predložené preklady poviedky a zároveň navrhli nové prekladové riešenia. Na záver upozornil na štýl textu ovplyvnený predovšetkým Kafkovou právnickou minulosťou – napríklad dlhé súvetia s bodkočiarkami, ktoré sa dnes pri preklade môžu redukovať a niekedy nahradiť čiarkou.

Tohtoročnú Letnú školu prekladu zakončil Juraj Šebesta (FMFI UK Bratislava) podnetnou témou Preklad logoepistém a iných chuťoviek, ktorou nadviazal na svoje predchádzajúce prednášky na letných školách o umeleckých prvkoch v odbornom texte. Podľa Šebestu je logoepistéma jednotkou

semiotického jazyka, inak povedané ide o ustálené slovné spojenia obsahujúce nejaký poznávací prvok, prípadne informáciu úzko súvisiacu s kultúrou, ktorej reprezentantom je východiskový jazyk. Prednášajúci skonštatoval, že dnešné odborné publikácie predovšetkým západnej proveniencie sa snažia priblížiť k čitateľovi aj svojím štýlom: nachádzajú sa v nich parafrázy, polemiky s inými dielami, zvolacie vety, okazionalizmy, hovorová reč, znížená frekvencia špeciálnej terminológie, citácie zo Shakespeara, filmov atď.

Organizátori na záver vyjadrili nádej, že o rok sa v Budmericiach uskutoční rovnako úspešný 27. ročník tohto tradičného prekladateľského sympózia.

Jana Levická